

resultat presenteras såväl i kapitelsammanfattningar som i det avslutande kapitlet. Här ger han en helhetsbild av Possevinos kulturförståelse och bildningsideal i ljuset av den nepaliska teologi, dock utan att profilera resultaten till tidigare forskning. Men som helhet betraktad bidrar avhandlingen till en fördjupad förståelse av den romersk-katolska (mot)reformationens kulturprojekt och belyser de inomkatolska konflikterna och de processer som ledde fram till formeringen av en romersk-katolsk konfessionskultur.

Yvonne Maria Werner
 Professor, Lund

DOI: 10.51619/stk.v9i8i4.24954

Elisabet Nord. *Vindicating Vengeance and Violence: Exegetical Approaches to Imprecatory Psalms and Their Relevance for Liturgy*. Lund: Lunds universitet. 2022. 354 s.

Elisabet Nords avhandling behandlar de så kallade "hämnpsalmerna" (på engelska "imprecatory psalms") och hur de har tolkats i 2000-talets kommentarlitteratur. Mer specifikt inriktar sig avhandlingen på två till varandra angränsande forskningsfrågor: bör dessa psalmer användas i samtida liturgi och vilka strategier för deras användning förespråkar de ovannämnda kommentarerna? Fokus ligger således mindre på själva tolkningarna och mer på deras praktiska aspekter. I slutändan vidhåller Nord att psalmerna bör läsas och diskuteras i bibelstudier, där bibelkommentarernas insikter fyller en viktig funktion. I dessa kontexter kan psalmerna diskuteras utifrån ett opersonligt perspektiv. Däremot bör inte psalmerna användas i liturgiska sammanhang där de involverade personerna identifierar sig med psalmisten. I dessa fall är även bibelkommentarernas insikter mindre tillämpbara. I enlighet med detta dubbla fokus faller Nords avhandling inom ramen för vad som ofta kallas "metakommentar", det vill säga att hon har studerat vad bibelkommentarer säger och, kanske

viktigare, vilka aspekter som de, antingen medvetet eller omedvetet, *inte* lyfter fram.

För att utforska dessa två forskningsfrågor har Nord valt ut fyra psalmer: Ps. 58, 109, 137 och 139. Hon har dessutom utsett 18 kommentarer som sina dialogpartner, med motivering att (1) kommentarer är skrivna av tränade forskare med huvudsyfte och expertis att klargöra bibeltexten och (2) läsare rådfrågar kommentarer för att få hjälp att förstå samma text. Dessa kommentarer måste vidare uppfylla följande tre kriterier: (1) de måste vara skrivna på 2000-talet, (2) de måste vara lättillgängliga på engelska, antingen i originalspråk eller i översättning, och (3) de måste vara representativa för den moderna, akademiska diskursen.

Nords avhandling är uppdelad i två delar. I den första, mer summerande, delen beskriver Nord hur ett urval kommentarer förhåller sig till och till viss mån rättfärdigar de uttryck för hämnd och våld som finns i hämnpsalmerna. Med andra ord, vilka strategier använder sig dessa kommentarer av för att antingen förmildra eller rättfärdiga tankar och åsikter som de flesta moderna, västerländska läsare uppfattar som stötande och till och med osmakliga.

För att något ska kunna kategoriseras som en tolkningsstrategi bör den, enligt Nord, uppfylla följande tre kriterier: (1) den måste kunna appliceras på mer än en psalm, (2) fler än en kommentar måste förespråka den och (3) den kan inte vara knuten till och således bara kunna användas av en enskild trostradition. Det betyder att vissa strategier, till exempel den typiskt kristna traditionen att läsa psalmer typologiskt, utesluts, eftersom judiska läsare inte kan dela dem.

En noggrann studie av dessa 18 kommentarer leder Nord till att identifiera tre strategier som uppfyller dessa kriterier: "the justice-oriented approach", "the circumstantial approach" och "the cathartic approach". Dessa strategier är dock inte helt isolerade från varandra utan speglar överlappande aspekter.

Nord framställer kommentarernas åsikter mycket opartiskt och ger läsaren, genom långa citat, inblick i de ord och lydelse som exegeterna själva använder. Senare, i den andra hälften av avhandlingen, utvärderar Nord dessa tre strategier från olika synvinklar och ur olika perspektiv. I min framställning här har jag dock valt att slå ihop de båda delarna.

1. *The justice-oriented approach, eller "rättvisa snarare än hämnd"*

Enligt denna tolkningsstrategi försöker forskare, medvetet eller omedvetet, att förbättra en psalms rykte, med följd att den inte längre uppfattas som helt igenom negativ. I stället för att vi läsare sätter oss till doms över psalmistens negativa längtan efter hämnd kan vi i stället sätta oss in i vederbörandes situation och förstå dennes strävan efter rättvisa. Dessutom, medan ordet "hämnd" har personliga associationer, speglar ordet "rättvisa" en juridisk kontext där samhället, eller i det här fallet Gud, tar ett mer icke-personligt och således mer opartiskt ansvar för att gemene man behandlas lika och för att rättvisa upprätthålls.

I sin kritik av denna tolkning framhåller Nord på ett övertygande sätt svårigheten med att inte bara skilja på hämnd och rättvisa utan också på personlig och opartisk vedergällning. Nord börjar med att lyfta fram, i dialog med relevanta forskare, hur vår syn på hämnd har skiftat genom tiderna, i takt med att vår syn på vedergällning och dess mål har förändrats. Är målet att hindra eller åtminstone att förminska den skyldiges möjligheter att begå ytterligare brott eller är det i stället att kompensera offren på bästa möjliga sätt? En viktig insikt är att offret (och samhället i stort) måste uppleva utgången av vedergällningen som tillfredsställande. Sätillvida kan rättvisa och hämnd uppfattas och fungera som synonymer. Hämnd och rättvisa är inte varandras motsats utan snarare två punkter på en flytande skala.

Nord visar även att "rättvisa" och "hämnd" är så kallade "thick concepts", det vill säga

begrepp som inte bara beskriver någonting, utan även utvärderar det. Alternativen är antingen ett "thin concept", det vill säga ett begrepp som bara ger en bedömning, till exempel "elak", eller ett "descriptive concept", det vill säga ett begrepp som bara beskriver något, till exempel "bord" eller "stol". Läsaren som stöter på begreppet "rättvisa" får omedelbart ett positivt intryck, medan ordet "hämnd" ger negativa associationer. Genom att kategorisera de fyra psalmerna under diskussion som handlande om rättvisa snarare än hämnd driver kommentarerna således sina läsare mot att omvärdera psalmerna positivt.

Nord hävdar slutligen att denna strategi inte minskar mängden av eller styrkan på våldet som psalmisten förespråkar. Den skiftar bara ansvaret från den enskilda individen till Gud. I slutändan önskar psalmisten fortfarande att dennes fiender ska utsättas för våld, även om våldet inte utövas personligen av psalmisten utan i stället av Gud. Detta, i sin tur, leder antingen till en gudsbild där Gud, beroende på om han gör eller inte gör som psalmisten vill, upplevs som våldsam, inkompetent, och/eller likgiltig gentemot lidande.

2. *The circumstantial approach, eller "rättvisa för de fattiga och förtryckta gentemot de i maktpositioner"*

Enligt denna tolkningsstrategi framhäver forskare psalmistens troliga fattigdom och sociala och politiska underläge gentemot sina fiender. Denna tolkningsstrategi har mycket gemensamt med den första strategin såtillvida att den ämnar leda till ökad förståelse för psalmisten och således mildra läsares fördömande attityd gentemot dennes önskemål om hämnd. Psalmistens uttryckta önskan om våld är inte bara förstäligen, utan i mångt och mycket även försvarbar i dessa specifika situationer, då den indirekt uttrycker en önskan om ett rättvisare och mer jämlikt samhälle. Dessutom vidhåller ett antal forskare att även om vi som läsare inte själva

befinner oss i en situation av fattigdom och förtryck, kan vi med fördel be dessa böner tillsammans med våra mindre lyckligt lottade syskon i andra delar av världen.

Nord kritiserar även denna ingång i texten och visar dess svagheter. Hon argumenterar, i linje med flera forskare, att hämndpsalmerna inte nödvändigtvis representerar de människor som vi skulle kalla fattiga och utstötta. På en elementär nivå är det oklart huruvida de fattiga i antika Israel var läs- och skrivkunniga på den nivå som krävs för att författa dessa psalmer. Från ett mer filosofiskt perspektiv är det viktigt att ha i åtanke att många bibeltexter förespråkar en världsbild där fattigdom är en integrerad del av samhällsordningen och sedd av många som ett resultat av lathet. Trots att gemene man var skyldig att hjälpa de fattiga, betyder detta dock inte att målet var att utrota fattigdomen som sådan.

Nord visar vidare att många av psalmerna reflekterar vad som oftast kallas *Armenfrömmighet*, det vill säga en teologisk inriktning i det postmonarkiska Juda där fattigdom jämföras med en persons förlitan och förtröstan på Gud. De ”fattiga” är således inte nödvändigtvis människor som lever under existensminimum, utan sådana som sätter sin tillit till Gud. Det är en social och religiös konstruktion snarare än en indikation på en persons brist på välbefinnande. Tvärtom, i vissa fall kan psalmisten, som i Ps. 109, till och med vara kungen själv!

Sist men inte minst påpekar Nord att denna strategi, i likhet med den första strategin, inte beivrar psalmens förespråkande av våld. Det legitimerar i stället våld i situationer av maktlöshet för att skapa ett bättre samhälle.

3. *The cathartic approach, eller ”uttryck och överlämnande av känslor till Gud, vilket i sin tur leder till psalmistens rening (katarsis)”*

Enligt denna strategi sätter psalmisten ord på och delar sin smärta med Gud, vilket i sig självt kan leda till rening och helande. Enligt många kommentärförfattare är det viktigt

att våga vara ärlig och erkänna sina känslor. Dessa exegeter framhåller ytterligare att psalmisten överlämnar hämnden till Gud. I stället för att ta saken i egna händer och själva utkräva hämnd överlåter psalmisten ansvaret och agerandet till Gud.

På samma sätt som i de tidigare två fallen markerar Nord de negativa konsekvenserna av denna tolkningslinje. Trots att det kan ge en person en känsla av tillfredsställelse att yttra sin längtan efter våld, visar dock flera studier på att även motsatsen kan vara fallet, nämligen att verbala uttryck för våldsbegär kan konkretisera våldet. Snarare än att skänka lindring och helande, underblåser orden ilska och förbittring och leder till att personen i fråga faktiskt begår våldshandlingar.

Nord hävdar även att idén att överlämna hämnden till Gud är ett tvåeggat svärd. Å ena sidan, som ovan, lämpas ansvaret för våldshandlingen över på Gud, vilket har konsekvenser för vår gudsbild. Å andra sidan, om vi vidmakthåller Guds frihet att välja att straffa eller inte, leder detta till en situation där psalmisten ber att Gud ska straffa dennes fiender, men egentligen inte menar det.

Slutligen framhåller Nord att ärliga känslor inte nödvändigtvis är något positivt. Främlingsfientlighet blir inte bättre bara för att den uttrycks ärligt och att personens ord speglar dennes faktiska åsikt.

Efter att ha utvärderat dessa tre strategier förblir dock frågan huruvida dessa strategier, med tanke på deras mindre övertygande aspekter, trots allt kan användas när vi söker att inkludera hämndpsalmerna i vår liturgi. Nord svarar här klart ”nej”. Hennes huvudorsak är att psalmer, när de läses liturgiskt, involverar läsaren på ett sätt som andra arter av bibelläsning inte gör. När vi läser en psalm liturgiskt identifierar vi oss med psalmisten och dennes tankar och önskemål blir våra egna. Denna identifiering försvårar användandet av alla tre strategierna.

För det första är bön en personlig handling och det är svårt, eller snarare näst intill omöjligt, att använda sig av psalmistens ord

för att uttrycka en operonlig önskan om rättvisa.

För det andra kvarstår önskan om brukandet av våld. Även om bönen uttrycker en opartisk längtan efter Guds ingripande, förblir fallet att Gud ska använda våld för att nå målet om rättvisa.

För det tredje är det svårt att överföra denna insikt till ett liturgiskt sammanhang, även om vi antar att hämndpsalmerna speglar en djup orättvisa eller en situation där psalmisten befinner sig i akut fara. De flesta liturgiska sammanhang ger inte utrymme att specificera den situation för vilken psalmen är anpassad.

För det fjärde är bön sällan ställföreträdande. Även om det är teoretiskt möjligt att i en liturgisk situation tänka sig in i någon annan persons situation utgör detta en icke-intuitiv mental gymnastik. När vi ber, är det vi som ber.

För det femte kan det vara helande att be Gud begå våldsdåd å våra vägnar, men det kan även leda till ökad ilska. Vi identifierar oss med psalmisten och dennes längtan efter våld blir vår egen.

Sist men inte minst kan det leda till uppvigling och våldsdåd om vi antar att vi har Gud på vår sida och att han sanktionerar vår våldslängtan. Psalmens bokstavliga betydelse kan komma att influera och dominera den bedjandes egen moraliska kompass.

Nord avslutar alltså sin avhandling med ett ”nej”: medan de diskuterade kommentarförfattarnas insikter kan fördjupa vår förståelse för hämndpsalmernas historiska betydelse och dessutom leda till ökad reflektion om rättvisa, våld, och helande är deras råd inte användbara för liturgiska situationer.

Nords avhandling väcker många tankar och hennes välavvägda diskussioner är så-tillvida ett välkommet tillskott till den teologiska litteraturen. Den lyfter fram viktiga frågeställningar och har stark anknytning till situationer som många av oss känner igen oss i. Samtidigt finns det aspekter av framställningen som kan ifrågasättas.

För det första väcker valet av just bibelkommentarer – i stället för, å ena sidan, monografier och vetenskapliga artiklar och, å andra sidan, mer teologiska verk riktade till pastorer – en del metodologiska frågor. Det är oklart vilka antaganden Nord gjort angående hennes tilltänkta läsare och deras val av litteratur. Detta är viktigt, eftersom valet av litteratur får konsekvenser för författarens tolkning.

Vidare på samma punkt adresseras aldrig tydligt den apologetiska kvaliteten på kommentarerna, både när det gäller förlagets krav och de enskilda författarnas. För att förtydliga: en kommentar publicerad av Zondervan och Eerdmans kommer troligtvis inte att förhålla sig kritiskt till vare sig Gud eller Psaltaren. I vissa fall bör man därför anta att exegeten känt ett krav att upprätthålla Guds ära eller kanonens värde och därför sökt strategier som möjliggjort detta. Som sagt får detta konsekvenser för vår förståelse av de tolkningsstrategier som Nord synliggör.

Slutligen är urvalet av samtalspartner, där 17 av de utvalda 18 kommentarerna antingen är skrivna av forskare som identifierar sig som kristna eller skriver i kommentarserier som är mer eller mindre kristna i sin karaktär, till viss del missvisande av den akademiska debatten i stort. Det leder dessutom till en situation där 21 av de 22 författarna är vita män. Om urvalet hade inkluderat monografier och vetenskapliga artiklar hade denna skevhet kunnat åtgärdas. Till exempel hade jag gärna sett en dialog med Carleen Mandolfos bok *God in the Dock: Dialogic Tension in the Psalms*, eller med Miriam Winters bok *A Feminist Lectionary and Psalter*. Dessutom hade jag gärna läst hur psalmforskare från det globala syd, bland andra Federico Villanueva, ställer sig till hämndpsalmerna.

För det andra kunde avhandlingens struktur ha varit mer läsorienterad. I kapitel 2–5 beskriver Nord mycket detaljerat och neutralt för läsaren vad de olika kommentarerna vidhåller. Genom denna nästan 150

sidor långa framläggning får läsaren ta del av Nords forskningsresa. Detta är dock, enligt mig, inte en ideal framställning. Snarare är det forskarens uppgift att sammanfatta sina forskningsresultat, vilka sedan utgör grunden för den avsevärt viktigare delen av avhandlingen, nämligen att utvärdera denna primärlitteratur.

Slutligen hade jag gärna, med tanke på avhandlingens fokus på hämndpsalmernas liturgiska användande, sett en vidare teoretisk diskussion av ”speech act theory”, det vill säga teorin om hur talet utgör en form av handling. Nords analys är grundad på Nicholas Wolterstorffs teorier, men jag hade gärna sett en vidare dialog med ytterligare forskare.

Trots dessa tillkortakommanden utgör Nords avhandling ett viktigt bidrag till vår förståelse för hämndpsalmerna och jag håller i slutändan med om Nords slutsats att dessa psalmer inte bör användas lättvindigt i liturgiska, kristna sammanhang.

Lena-Sofia Tiemeyer
Professor, Örebro

DOI: 10.51619/stk.v9i4.24955

**Ola Sigurdson & Jayne Svenungsson (red.).
Vänskap – Friendship: Festschrift för Arne Rasmusson. Malmö: Spricka förlag. 2021.
571 s.**

Venskabet fik mindre status i vesten efter oplysningstiden, da det ikke har et produktivt formål. Sådan har den amerikanske teolog Stanley Hauerwas argumenteret. Dette festskrift til Arne Rasmusson i anledning af hans 65-års fødselsdag viser, at venskabet i al fald lever videre ikke bare i Sverige, men også gennem Rasmussons store kontakthæde til blandt andet Sydafrika og USA. De 31 bidrag (18 på svensk, 13 på engelsk) er, efter en introduktion på både svensk og engelsk, samlet under fem hoveddele: ”Ethos”, ”Logos”, ”Ekklesia”, ”Polis” og ”Philia”.

Petra Carlsson beskriver, hvordan hun med Rasmusson deler ”vänskapen till

kunskapen och dess förvandlande kraft” (s. 529). Hvad er det for en kundskab, som Rasmusson har beskæftiget sig med, og som kan samle disse bidrag? Emnerne spænder vidt – fra arbejdets teologi (Dion A. Forster), over brugen af Esters bog (Kamilla Skarström Hinojosa) til Rasmusson som administrator (Annike Bourdieu). Der optræder ligefrem en novelle, forfattet af Håkan Möller, komplet med opdigtede artikler på bibliografien. Generelt er her tale om meget velskrevne bidrag, og det er tydeligt, at flere af bidragsyderne står i en angelsaksisk tradition, som mestrer håndværket at skrive. Diversiteten til trods er der dog ét emne, som står samlende i Rasmussons forfatterskab: ”Arne Rasmussons teologi har konsekvent rørt sig kring de två polerna kyrkan och samhället”, skriver Roland Spjuth (s. 333), og Fredrik Wenell supplerer: ”Ett av Arne Rasmussons viktigaste bidrag till den teologiska forskningen är hans studier om förhållandet mellan kyrka och samhälle” (s. 505). ”Hur mycket formas kyrkan genom egna övertygelser och intentionella praktiker, och hur mycket är identiteten en reflexion av omgivningen?” spørger Joel Halldorf (s. 449). Det er ikke ligetil at svare på, men festskriftet vidner om, at både Stanley Hauerwas og Jürgen Habermas har en plads i Rasmussons forfatterskab, og de forskellige bidrag veksler på frugtbar vis mellem det sociologiske og det teologiske.

”Tack Arne för att du satte oss i rörelse!” avslutter Johanna Gustafsson Lundberg sit bidrag, som beskriver, hvordan hun, blandt andet under indtryk fra Rasmusson, har bevæget sig fra en universal-etisk position til en forståelse af etikens delvist partikulære karakter (s. 46). Som det gøres klart i bogens indledning, er Rasmusson samtidigt en venlig og en polemisk teolog. En udfordring for en polemisk position kan være, at man altid vil forsvare og fastholde sit synspunkt. Men ligger den største visdom i at holde fast ved et synspunkt eller i at kunne bevæge sig til et nyt synspunkt? Jeg vil her fremdrage to